

POSLOVNA ETIKA IN PRAVNA NAČELA - DEJAVNIKA USPEŠNOSTI DELOVANJA ORGANIZACIJ

BOJAN VAVTAR & ANDREJ ŠKRABA

Univerza v Mariboru, Fakulteta za organizacijske vede, Kranj, Slovenija, e-pošta:
bojan.vavtar@um.si; andrej.skraba@um.si

Povzetek Razvoj učinkovitih organizacijskih sistemov je eden izmed najpomembnejših faktorjev poslovnega uspeha. Korenite ekonomske in politične spremembe in hiter razvoj globalnega ekonomskega okolja, sprožajo javne razprave v vseh družbenih strukturah o stanju podjetniške kulture, ki temelji na splošno sprejetih etičnih in pravnih načelih. Etični problemi poslovanja imajo globalno razsežnost in se še posebej jasno odražajo na lokalni ravni delovanja. Slovenija z vstopom v širše družbene in podjetniške strukture sprejema tudi globalna pravila podjetniškega delovanja. Naraščajoča tekmovalnost na globalnem trgu od podjetij zahteva vrhunske izdelke, storitve in etično ter pravno korektno poslovanje, ki je eden osrednjih faktorjev uspešnosti v globalnem poslovnem okolju. V prispevku obravnavamo pomembne relacije med etiko, spoštovanjem pravnih načel in učinkovitostjo organizacij.

Ključne besede:

pravna
načela,
etika,
organizacija,
organizacijski
sistemi.

BUSINESS ETHICS AND LEGAL PRINCIPLES - FACTOR OF PERFORMANCE OF ORGANIZATIONS

BOJAN VAVTAR & ANDREJ ŠKRABA

Univerza v Mariboru, Fakulteta za organizacijske vede, Kranj, Slovenija, e-pošta:
bojan.vavtar@um.si; andrej.skraba@um.si

Abstract The development of effective organizational systems is one of the most important factors of business success. Radical economic and political changes and the rapid development of the global economic environment trigger public debates in all social structures on the state of entrepreneurial culture, based on generally accepted ethical and legal principles. Ethical business problems have a global dimension and are particularly clearly reflected at the local level of operation. By joining wider social and entrepreneurial structures, Slovenia also accepts global rules of entrepreneurial activity. Growing competition in the global market requires companies to provide superior products, services and ethically and legally correct operations, which is one of the central factors of success in the global business environment. In this paper, we discuss the important relationships between ethics, respect for legal principles and the effectiveness of organizations.

Keywords:

legal
principles,
ethics,
organization,
organizational
systems.

1 Opredelitev problematike

Razvoj podjetništva v organizacijah je eden izmed najpomembnejših faktorjev uspeha vsake družbe. Vsem podjetjem, majhnim in velikim, je danes povsem jasno, da leži izhodišče za razvoj podjetja v poštenem in etičnem odnosu do kupcev, zaposlenih, dobaviteljev in investitorjev in v odgovornem odnosu do družbene skupnosti. Tematika pridobiva pa na pomenu, ker se v zadnjem času soočamo z vedno hujšimi kršitvami poslovne morale, pravnih načel in etičnega poslovanja podjetij na globalni ravni (Ciulla, 2020; Wolcott, 2020). Kupci in drugi poslovni partnerji danes enostavno ne želijo poslovati s podjetji, ki ne spoštujejo osnovnih etičnih in pravnih načel poslovanja in, ki ne obveščajo svojih kupcev, da ta načela spoštujejo. Korenite ekonomske in politične spremembe in hiter razvoj globalnega ekonomskega okolja, sprožajo javne razprave v vseh družbenih strukturah o stanju podjetniške kulture (Amborž, 2004), ki temelji na splošno sprejetih etičnih in pravnih načelih (Vavtar 2009, Vavtar et al., 2010). Etični problemi poslovanja imajo globalno razsežnost in se še posebej jasno odražajo na lokalni ravni delovanja. Slovenija z vstopom v širše družbene in podjetniške strukture sprejema tudi globalna pravila podjetniškega delovanja. Naraščajoča tekmovalnost na globalnem trgu od podjetij zahteva vrhunske izdelke, storitve in etično ter pravno korektno poslovanje, ki je eden osrednjih faktorjev uspešnosti v globalnem poslovnem okolju.

»Poslovna etika« je pojem, ki ga ni mogoče povsem jasno določiti. Nekateri ga razumejo zelo široko, kot uporabo poslovnih načel kot so pravičnost, resnicoljubnost in poštenost v poslovanju ali kot skupino zakonov, ki urejajo odnose med podjetji in organizacijami v poslovanju ali kot varovanje pravic zaposlenih, deležnikov in kupcev. Za druge je poslovna etika samo relativno orodje s katerim varujejo doseganje poslovnih ciljev, to je višjo produktivnost in višje dobičke. Za nekatere je poslovna etika celo sredstvo za častno in pošteno življenje. S stališča civilne družbe je podjetje pomembna socialna dobrina iz štirih razlogov:

- ustvarja delovna mesta,
- proizvaja zelene izdelke in storitve,
- z dobičkom ustvarja bogastvo, ki ga prej ni bilo,

- je zasebni socialni instrument, ki ni odvisen od države in daje moralno in drugo podporo civilni družbi (Novak, 1997, str. 37).

Podjetja so pod močnim pritiskom družbene skupnosti, ki zahteva, da poslušajo družbeno odgovorno. Nekateri pritiski so zunanje narave, kot so vladne zahteve in zahteve družbene skupnosti, ki zahteva družbeno legitimno delovanje (DiMaggio & Powell, 1983; Wood, 1991; Zakoč et al., 2015). Drugi pritiski so zunanje narave in se pogosto osredinjajo na odgovornost vodstev podjetij (Greening & Gray, 1994; Miles, 1987). Weaver et al (1999) v svoji raziskavi ugotavljajo, da zunanji pritiski silijo podjetje v komunikacijo v zvezi z etičnim delovanjem, nimajo pa vpliva na oblikovanje etičnega programa v podjetju. Raziskava tudi ugotavlja, da je prepričanje vodstva podjetja o potrebnosti etičnega delovanja izhodišča za oblikovanje etičnega programa in etične presoje v podjetju.

V zadnjih dveh desetletjih so akademiki predstavili več modelov etičnega odločanja in vedenja (Dubinsky & Loken, 1989; Ferrell & Gresham, 1985; Hunt & Vitell, 1986; Jones, 1991; Rest, 1986; Trevino, 1986). Ti modeli se ukvarjajo zlasti z s faktorji, ki vodijo k neetičnemu vedenjem v podjetju in k neetičnemu vedenju do kupca izdelka ali storitve. Za te modele je tudi značilno, da poudarjajo moralni razvoj posameznika v podjetju in moralni razvoj v podjetju (vzdušje, sistemi nagrajevanja, etični kodeks, spoštovanje norm). Ti modeli se ukvarjajo zlasti z etičnim vedenjem na ravni posameznika in z etičnim vedenjem na ravni podjetja.

Podlaga za razumevanje etičnega delovanja podjetja v skladu s pravnimi načeli je vsekakor definicija podjetnika: »Posameznik, ki ustanovi in upravlja podjetje s ciljem, da ustvarja dobiček in razvoj« (Carland, Hoy, Boulton, & Carland, 1984, p. 358; Škraba et al., 2018). Hkrati je podlaga za razumevanje etičnega delovanja podjetnika njegov moralni razvoj. Moralo razumemo kot aktivnost posameznika, ki lahko škodi ali koristi drugim članom družbe, če jo uporabi brez omejitev in odgovornosti (Jones, 1991, str. 367). Poudarek je zlasti na aktivnosti, ki izhajajo iz etičnosti in posledicah, ki jih zaradi tega delovanja čutijo drugi člani družbe. Moralno vedenje izhajajo iz posameznika. To vedenje lahko opazujemo z uporabnega vidika, če izhajamo iz moralne akcije. Po drugi strani jo lahko opazujemo z deontološkega vidika kot etični kodeks, ki je v povezavi s

spoštovanjem človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Ta definicija morale poudarja tudi volilo socialnega akterja, ki razlikuje med vedenjem in namenom. Vedenje in namen sta osrednja elementa teoretičnega koncepta poslovne etike in spoštovanja pravnih načel.

Brass (1998) v svojih raziskavah usmeri pozornost na pomemben element etičnega delovanja, ki se dogaja v interakciji med socialnimi akterji. Tako se pozornost raziskovanja etičnega delovanja seli na področje socialnih mrež (Granovetter, 1992). Raziskave, ki jih je opravil Brass s sodelavci kažejo na to, da so socialne mreže pomembno komunikacijsko orodje za prenos etičnih vedenjskih vzorcev, da pogosto izražajo status in moč posameznikov v socialni mreži in, da so socialne mreže pogosto dobro izhodišče za kovanje različnih zarot (Brass, 1998).

1.1 Cilji raziskave

Cilj raziskave je ugotoviti, kako splošna pravna načela in načela poslovne etike, ki temeljijo na modelu družbeno odgovornega podjetništva vplivajo na poslovanje podjetja. V skladu s tem ciljem bomo ugotavljali:

1. skladnost splošnih pravnih načel s podjetniško logiko delovanja v globalnem poslovnem okolju. Ugotavljali bomo ali je raba splošnih pravnih načel v slovenskih podjetjih ustrezna glede na trende razvoja etičnega podjetništva v globalnem poslovnem okolju,
2. ali podjetniška kultura v slovenskih podjetjih temelji na odnosih zaupanja med podjetji in podjetji in družbeno skupnostjo,
3. ali deluje podjetje na etičnih in pravnih načelih, ki tvorijo podobo organizacije, ki lahko tekmuje v globalnem okolju
4. ali podjetniška kultura v Sloveniji, temelji na zaupanju, sprejemanju podjetniškega tveganja in socialni odgovornosti,
5. ali je organizacijska - podjetniška kultura ustrezno izhodišče za razvoj zaupanja med poslovnimi partnerji, za razvoj za sprejemanje tveganja med poslovnimi partnerji in za razvoj družbene odgovornosti podjetja,
6. ali so splošna pravna načela v Sloveniji ustrezna glede na globalno okolje, ali jih v Sloveniji spoštujemo na tak način, da lahko poslujemo v globalnem okolju.

V okviru prispevka bomo preliminarno identificirali ključne dejavnike, ki vplivajo na učinkovito delovanje organizacij s področja etike in morale.

2 Metodologija

Izvedena je bila raziskava kjer je bilo zbranih 150 anketnih vprašalnikov v podjetjih razvrščenih na majhna, srednja in na velika podjetja. Uporabljene so bile statistične metode obdelave podatkov. Izveden je bil multivariantni Wilksov test signifikantnosti, regresijska analiza ter grafični prikazi vplivov signifikantnih kriterijev.

Poslovanje organizacij je bilo obravnavano na treh ravneh:

1. na osebni ravni, ko je središče opazovanja pozitivna samopodoba podjetnika (sprejemanje tveganja, skrb za lastno preživetje, dobronamernost, razvita moralna načela),
2. na ravni podjetja (dobiček podjetja, etičnost podjetniške kulture, etični odnos do zaposlenih, kupcev in drugih poslovnih partnerjev ali partnerjev v podjetniški menjavi),
3. na ravni družbene skupnosti (družbeno odgovorno poslovanje podjetja, sodelovanje v razvoju družbene skupnosti (Škraba in Filipič, 2009), spoštovanje splošnih pravil poslovanja).

Opremljen je bil modela s pomočjo katerega lahko oblikujemo osrednjo izhodišče pričujoče raziskave:

»Spoštovanje pravnih in moralnih načel na osebni, spoštovanje pravnih in etičnih načel na podjetniški ravni in spoštovanje pravnih in moralnih norm na družbeni ravni bistveno vpliva na uspešnost poslovanja organizacij.»

3 Rezultati

Raziskava je bila opravljena na vzorcu 150 anketnih vprašalnikov v podjetjih razvrščenih na majhna, srednja in na velika podjetja. Vsi anketiranci so bili delavci teh podjetij. Tabela 1 prikazuje multivariantni Wilksov test signifikantnosti z označenim pomembnim vplivom na nivoju tveganja $p \leq 0.05$, kjer sta kot najbolj pomembna faktorja identificirana »velikost podjetja« in »izboljšave«.

Tabela 1: Multivariantni test signifikantnosti

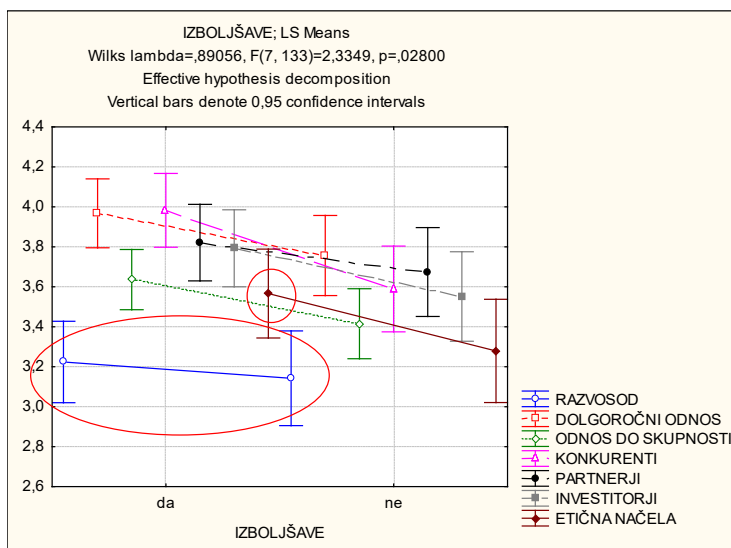
Multivariate Tests of Significance Sigma-restricted parameterization Effective hypothesis decomposition						
Poslovna uspešnost	Test	Value	F	Effect	Error	P
Intercept	Wilks	0,031393	586,2237	7	133	0,000000
VELIKOST PODJETJA	Wilks	0,835197	1,7902	14	266	0,040003**
MEDN.POSLOVANJE	Wilks	0,919797	1,6567	7	133	0,125037
PATENTI	Wilks	0,927392	1,4876	7	133	0,176893
IZBOLJŠAVE	Wilks	0,890559	2,3349	7	133	0,027995*

Tabela 2 prikazuje regresijsko analizo z upoštevanjem faktorja »Etičnost poslovanja« z oznako pomembnosti vpliva na nivoju tveganja $p \leq 0.05$. V tem primeru je na meji statistične značilnosti označen kriterij »Razvoj sodelavcev« ter »Konkurenti«. Rezultati indicirajo, da so pomembna vlaganja v razvoj sodelavcev kakor tudi vpetost v okolje.

Tabela 2: Regresijska analiza

Etičnost poslovanja	R2	R2'	R2'Pril	F	p
RAZVOSOD (na meji stat. značilnosti)	0,270183	0,07299	0,03965	2,189180	0,058805
		9	4		*
DOLGOROČNI ODNOS	0,202356	0,040948	0,006450	1,186957	0,318691
ODNOS DO SKUPNOSTI	0,187380	0,035111	0,000403	1,011610	0,413271
KONKURENTI	0,29647	0,08789	0,05508	2,67899	0,024096
	3	6	7	2	*
PARTNERJI	0,192355	0,037000	0,002360	1,068131	0,380748
INVESTITORJI	0,188760	0,035630	0,000941	1,027125	0,404151
ETIČNA NAČELA	0,198394	0,039360	0,004805	1,139042	0,342689

Slika 1 prikazuje rezultate Wilksovega testa glede na kriterije in izboljšave. Označena sta kriterija »Razvoj sodelavcev kakor tudi »Etična načela«, ki so neposredno povezana s stopnjo izboljšav. Zanimivo je, da je trend po vseh kriterijih glede izboljšav, kar bi lahko interpretirali tudi z inovativnostjo, negativen. Kjer delujejo etično, lahko pričakujemo višjo stopnjo izboljšav oz. inovativnosti.

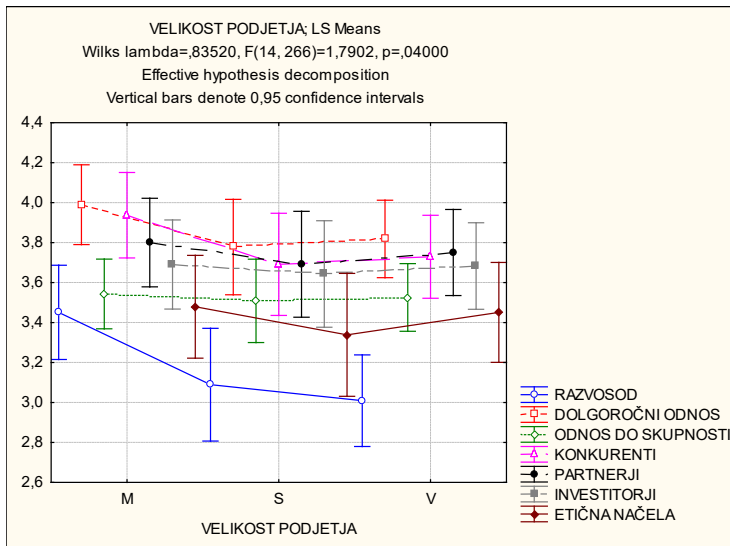
Slika 1: Pregled izboljšav glede na kriterije

Slika 2 prikazuje rezultate Wilksovega testa glede na kriterije in velikost podjetja. Velikost podjetja je identificirana kot statistično signifikantni faktor na nivoju tveganja $p \leq 0.05$.

Rezultati nakazujejo, da najbolj etično in v skladu s pravnimi načeli poslujejo podjetja, ki sodijo v kategorijo malih podjetij, ki so inovativna in uspešno tekmujejo na trgu. Pri tem ustvarjajo etični odnos do svojih tekmecev, do družbene skupnosti in spoštujejo finančno disciplino v poslovanju.

Velika podjetja se razlikujejo pri razvoju sodelavcev – osnovni problem etičnosti pri velikih podjetjih je odnos do razvoja sodelavcev (ustvarjalnost, odnosi, učinkovitost, razvoj, komunikacija, varnost, možnost delovanja...).

Pri srednjih podjetjih je stopnja spoštovanja etičnih in pravnih načel na najnižji ravni. Podjetja, ki imajo težave z likvidnostjo pogosteje kršijo pravna in etična načela. Manj skrbijo za odnos do poslovnih partnerjev in do okolice in ne skrbijo za razvoj sodelavcev.

Slika 2: Velikost podjetja in kriteriji

Izvedena raziskava nakazuje pomembnost izbranih kriterijev. Preliminarno potrjuje relacijo med velikostjo podjetja, spoštovanjem pravnih načel, etičnosti poslovanja, razvojem sodelavcev in poslovanjem na mednarodnem trgu. Glede ostalih vplivov bi bilo za njihovo potrditev potrebno opraviti nadaljnje raziskave na vzorcu večjega numerusa N. Kljub temu je mogoče na podlagi izvedene raziskave oceniti primernost predlagane metodologije ter anketni vprašalnik kot ustrezen. Z manjšimi spremembami ga je moč uporabiti tudi v nadaljnjih raziskavah.

4 Razprava

Podjetniška kultura se najpogosteje v raziskavah in tudi v konkretnem poslovnem svetu obravnava kot izhodišče za ustvarjanje dobička na trgu. Ne zasledimo sistematičnih raziskav in študij, ki bi obravnavale kompleksnost razmerij med

dobičkonosno vlogo podjetniške kulture odgovornosti podjetja za etično in pravno korektno poslovanje in družbenega vidika odgovornosti podjetniškega delovanja. Raziskave pogosto poudarjajo razvoj etične klime v organizaciji, odnos med osebno moralo in etičnimi odločitvami organizacije, vlogo poslovnih etičnih načel pri razvoju kriminalnih in drugih odklonskih dejanj in vlogo formalnih pravil in norm v konkretnem pogodbenem odnosu.

Spoštovanje pravne kulture je v globalnem okolju predpogoj uspešnega poslovanja, še zlasti ko govorimo o spoštovanju etičnih načel poslovanja. Razvoj univerzalnih etičnih načel v globalnem poslovnem svetu izhaja iz osrednjih humanih vrednot, ki so sestavni del vseh kultur. Ponotranjenje osrednjih humanih vrednot na globalni ravni bo zapleten proces. Hitre družbene in poslovne spremembe silijo podjetja, da se vse bolj specializirajo. Specializirana podjetja težijo k zadovoljevanju ozkih poslovnih ciljev, ki jih želijo čim bolj uresničiti in to v čim krajšem času. Univerzalne vrednote so jim pri tem prej ovira kot spodbuda za uspešno poslovanje. Rešitev problema kljub temu leži v organizacijski kulturi podjetij na globalnem trgu. Dejstvo je, da so podjetja ustvarila določeno organizacijsko kulturo, ki upošteva etična in pravna načela poslovanja ali pa ta načela krši. Podjetja, še zlasti tista, ki so globalne narave bodo v prihodnjem globaliziranem svetu igrala pomembno vlogo pri ustvarjanju in zagotavljanju univerzalnih načel etičnega poslovanja. Globalni sistem etičnih vrednot bo še vedno upošteval kulturne in družbene razlike, izhajal pa bo iz osrednjih humanih vrednot, ki bodo jedro globalne poslovne etike.

Ključni prispevek k teoriji in praksi pravnega in etičnega vidika organizacijskega delovanja je nabor kriterijev, ki zajemajo odgovornost do družbene skupnosti in profesionalnega kodeksa obnašanja v globalnem okolju. S pomočjo statističnih analiz smo tako opredelili ključne dejavnike pomembne za nadaljnje oblikovanje in razvoj modela s katerim bi lahko v prihodnosti presojali celovitost organizacijske kulture kot izhodišče za uspešno poslovanje podjetij.

Literatura

- Ambrož, M. (2004). Total quality system as a product of the empowered corporate culture. *TQM mag.*, 2004, vol. 16, no. 9, str. 93-104.
- Brass, D. J., Butterfield, K. D., Skaggs, B. C. (1998). Relationships and unethical behavior: A social network perspective. *Academy of management. The Academy of Management Review*; Mississippi State.
- Ciulla J.B. (2020) The Importance of Leadership in Shaping Business Values. In: *The Search for Ethics in Leadership, Business, and Beyond. Issues in Business Ethics*, vol 50. Springer, Cham.
- Carland, J. W., Hoy, E., Boulton, W. R. and Carland, J. A. C. (1984). Differentiating Entrepreneurs from Small Business Owners: A Conceptualization. *Academy of Management Review*, 9, 354-359.
- DiMaggio, P. J., Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organization fields. *American Sociological review*, 48, str. 147-160.
- Dubinsky, A.J., Loken, B. (1989). Analyzing Ethical Decision Making in Marketing. *Journal of Business Research*. 19, 2, str. 83-107.
- Ferrell, O. C., Gresham, L. G. (1985). A Contingency Framework for Understanding Ethical Decision Making in Marketing. *Journal of Marketing*. 49, str. 87-96.
- Grannoveter, M. (1992). Problems of explanation in economic sociology. In N. Nohria and R. G. Eccles (ur.), *Networks and Organizations: Structure, form, and action*, str. 25-56, Boston: Harvard Business School Press.
- Greening, D. W., Gray, B. (1994). Testing a model of organizational response to social and political issues. *Academy of Management Journal*, vol. 37 (3), str. 467-498.
- Hunt, S. D., Vitell, S. (1986). A general theory of marketing ethics: *Journal of Macromarketing*, vol. 8 (1), str. 5-16.
- Jones, T. M. (1991). Ethical Decision Making in Organizations: An Issue-Contingent Model. *Academy of Management Review*, 16, str. 366-395.
- Miles, R. H. (1987). *Managing the corporate social environment: A grounded theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice – Hall.
- Novak, M. (1997). *The Fire of Invention: Civil Society and the Future of the Corporation*. New York, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Rest, J. R. (1986). *Moral Development: Advances in Research and Theory*. Praeger: New York.
- Škraba A., Filipič B. (2009) Z informacijsko tehnologijo podprta izvedba sestankov regionalnih razvojnih odborov v fazi zbiranja idej. *Razvojni izzivi Slovenije, (Regionalni razvoj, 2)*. Ljubljana: Založba ZRC. 2009, str. 241-250.
- Škraba A., Koložvari A., Kofjač D., Stojanovič R., Stanovov V., Semenkin E. S. (2018) "Development of educational cyber-physical Internet of Things platform study

- of the PID controller," 2018 7th Mediterranean Conference on Embedded Computing (MECO), Budva, 2018, pp. 1-4, doi: 10.1109/MECO.2018.8405982.
- Trevino, L. K. (1986). Ethical Decision Making in Organizations: A Person-Situation Interactionist Model. *Academy of Management Review*, 11, str. 601-617.
- Vavtar B. (2009) Pravna načela in poslovna etika kot dejavnika uspešnosti poslovanja podjetja : doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani.
- Vavtar B., Boh T., Demšar F. The reach of control in government administration of the republic of Slovenia. *International journal of management and enterprise development*, vol. 8, no. 2, str. 198-208.
- Weaver, G., Trevino, L. K., Cochran, P. L. (1999). Integrated and decoupled corporate social performance: Management commitments, external pressures, and corporate ethics practices. *Academy of Management Journal*; Mississippi State, October.
- Wolcott G. (2020) A bar too high? On the use of practical wisdom in business ethics. *Business Ethics, Env & Resp.* 2020;29:17–32.
- Wood, D. J. (1991). Corporate social performance revisited. *Academy of Management Review*, vol. 16, str. 691-718.
- Zakoč I., Škraba A., Vavtar B., Kofjač D. (2015) Davorin. Razvoj modela systemske dinamike za analizo sodnih zaostankov ter možnih upravljanj / Development of system dynamics model for analysis of court delays and possible control strategies. *Internationalization and cooperation : proceedings of the 34th International Conference on Organizational Science Development*, Portorož, 25.-27. marec 2015.